

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ

П. О. КУЦИК, кандидат економічних наук
(Львівська комерційна академія)

Анотація. *Висвітлено проблеми ідентифікації та достовірної оцінки нематеріальних активів банку, визначено їх значення у контексті формування ринкової вартості як банківських активів, так і банку загалом. Виокремлено характеристики та об'єкти нематеріальних активів у банківському секторі за умови об'єднання банків. Наведена класифікація дозволяє зробити поділ нематеріальних активів на внутрішньогенеровані, придбані та отримані внаслідок об'єднання бізнесу. Розмежування активів на ці групи є особливо важливим у зв'язку із відмінностями у процедурі оцінки нематеріальних активів. Для банків, які активно займаються операціями зі злиття і поглинання, придбані внаслідок об'єднання нематеріальних активів, становлять особливу групу активів, яка потребує дещо іншого підходу до ідентифікації та оцінки. Запропонована класифікація є зручною для подальшої ідентифікації. Подано визначення нематеріальних активів відповідно до стандартів фінансової звітності, податкового кодексу та міжнародних стандартів оцінки з метою обґрунтування проблеми ідентифікації та відповідного відображення нематеріальних активів у фінансовій звітності банку. Враховуючи специфіку банківської діяльності, запропоновано алгоритм визнання внутрішньо створених і одержаних внаслідок об'єднання бізнесу нематеріальних активів.*

Ключові слова: нематеріальні активи, ідентифікація нематеріальних активів, гудвіл, банківський сектор.

Значення нематеріальних активів усе гостріше відчувається у формуванні ринкової вартості банківського бізнесу за умов дії ринкових важелів. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема ідентифікації та достовірної оцінки нематеріальних активів банку, визначення їх ролі у формуванні ринкової вартості як банківських активів, так і банку загалом.

Нематеріальні активи саме у банківських установах відіграють принципово важливу роль, що пов'язано зі специфікою діяльності фінансово-кредитних установ. Загальний аналіз ринку банківських послуг дає можливість простежити характерні особливості, які відрізняють його від інших ринків товарів і послуг.

По-перше, на відміну від інших товарів, гроші як товар є абсолютно еквівалентним, саме тому грошам як товару практично неможливо знайти відповідний замітник. У зв'язку з цим конкуренція на ринку банківських послуг

є, зазвичай, гострішою, що призводить до підвищення ризику.

По-друге, ринок банківських послуг переважно є віртуальним, а гроші на ринку – ефемерним товаром.

По-третє, ринок банківських послуг – це високоінтелектуальний сектор економіки, якому притаманні постійний пошук нових фінансових інструментів, інновації, нових активів, зокрема – нематеріальних, які відіграють важливу роль у розвитку та розширенні банківського сектора.

З огляду на це, на практиці у банківському секторі все частіше виникають проблеми, пов'язані з оцінкою вартості нематеріальних активів.

Сьогодні облік нематеріальних активів є об'єктом пильного вивчення економічної науки та практики. Зокрема, обліку нематеріальних активів присвячені праці Т. М. Банасько, Н. М. Гудзенка, І. О. Бланка, Ф. Ф. Бутинця, С. Ф. Голова, М. Ф. Огійчука, В. В. Сопко,

Н. В. Чебанова, Л. Федченко та ін. Проте й досі не комплексно не вирішені питання ідентифікації та вартісної оцінки нематеріальних активів для обліку та звітності, що відіграє важливу роль в управлінні. Напрацьовані зарубіжні розробки потребують адаптації відповідно до сучасних умов розвитку економіки України, а результати досліджень вітчизняних науковців не дають підстав для висновку про розв'язання усього спектра проблемних питань щодо оцінювання ефективності відтворення та використання нематеріальних активів (НМА). Тема залишається актуальною, тому необхідно її дослідити.

Завдання статті – дослідити економічні характеристики та особливості ідентифікації специфічних для банківського сектора НМА.

Без налагодженого обліку й управління НМА в Україні перспективи розвитку банківського сектора у сфері вдосконалення технологій і наукоємних проектів зменшуються. Перш за все це пов'язано з існуючими в Україні проблемами, а саме:

1) Облікове законодавство звужує склад НМА, зокрема, зараховуючи витрати на створення НМА на витрати звітного періоду.

2) Часто облікова вартість НМА набагато нижча за ринкову вартість, що призводить до зниження майнового стану.

3) Унікальні НМА часто не враховують у балансі.

Термін «нематеріальні активи» широко використовується не лише у бухгалтерському обліку, його часто можна зустріти у літературі з менеджменту, правової діяльності, управління людськими ресурсами, оціночної діяльності. Вивчення зарубіжної та вітчизняної літератури з цього питання показало, що термін «нематеріальні активи» трактують у широкому значенні та у більш вузькому – бухгалтерському значенні. У економічному трактуванні НМА включають нематеріальні ресурси, які забезпечують конкурентну перевагу на ринку, формують позитивний імідж на ринку та є ключовими факторами успіху. В англійській літературі, присвяченій оцінці НМА, термін «intangible assets» (з англ. нематеріальні активи) часто замінюється коротшим «intangibles». Деякі автори стверджують, що останній тер-

мін є ширшим за значенням і означає загалом усі «нематеріальності», які можна і не можна виміряти. Можна погодитися, що таке відокремлення термінів є коректним. З огляду на це, слід зауважити, що «нематеріальності», які приносять дохід, становлять інтелектуальний капітал організації. І лише та частина «нематеріальностей», яка приносить дохід і належить підприємству, може бути зарахування до НМА.

Зазначимо, що НМА як об'єкт обліку регулюється Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи» (далі – МСБО 38) та Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» (далі – П(с)БО 8). Нематеріальний актив як об'єкт обліку виник давно, однак перша спроба нормативного регулювання обліку нематеріальних активів додається до 1944 р. (бюлетень «Амортизація нематеріальних активів» Комітету по методах бухгалтерського обліку Американського інституту бухгалтерів). У 1998 р. був прийнятий МСБО 38 «Нематеріальні активи», який був замінений 2004 р. новою редакцією [1]. На основі документа від 18 жовтня 1999 р. Наказом Міністерства фінансів України було затверджено ПсБО 8 «Нематеріальні активи» [2].

У табл. 1 подано визначення нематеріальних активів відповідно до стандартів фінансової звітності, податкового обліку та стандартів оцінки.

Отже, згідно з П(с)БО 8 «Нематеріальні активи» облік нематеріальних активів ведеться відповідно за такими групами:

- права користування природними ресурсами;
- права користування майном;
- права на комерційні позначення;
- права на об'єкти промислової власності;
- авторське право та суміжні з ним права;
- інші нематеріальні активи.

На нашу думку, класифікація, подана у вітчизняному П(с)БО 8, не досконала, оскільки назви груп нематеріальних активів передбачають, що НМА повинні бути захищені правом. Фактично у стандарті нематеріальні активи прирівнюються до об'єктів прав інтелектуальної власності (за виключення прав на користу-

Таблиця 1

Дефініція НМА відповідно до міжнародної та національної стандартизації

Міжнародні та національні стандарти фінансової звітності (МСБО 38, П(с)БО 8)	Податковий кодекс України	Міжнародні стандарти оцінки
Нематеріальний актив – немонетарний актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований	Нематеріальний актив – право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами	Нематеріальний актив – це немонетарний актив, який виявляє себе своїми властивостями, не має матеріальної основи; але надає власнику або утримувачу права та економічні привілеї

вання майном і прав на комерційні позначення), які визначені у Господарському Кодексі. Однак, не всі НМА можуть отримати правовий захист.

У МСБО 38 вказано, що НМА може бути ідентифікований в одному з двох випадків [1]:

1) якщо актив може бути відокремлений, тобто є можливість його відокремлення або відділення суб'єкта господарювання і продажу, передачі, ліцензування, здачі в оренду або обміну окремо чи разом із відповідним контрактом, активом або зобов'язанням;

2) якщо актив виникає внаслідок контрактних або інших юридичних прав, незалежно від того, чи можуть вони бути передані або відокремлені від суб'єкта господарювання або ж від інших прав та зобов'язань.

Наявність юридичних прав є достатньою, але не обов'язковою умовою ідентифікації НМА. У Міжнародному правилі оцінки 4 «Оцінка нематеріальних активів», опублікованому Комісією міжнародних стандартів оцінки (International Valuation Standards Council – IVSC), подано свою класифікацію НМА, що можна ідентифікувати.

Незважаючи на важливість НМА у діяльності банківських установ, у складі активів вони становлять незначне місце – менше ніж 1%. З огляду на це, у фінансовій звітності практично усіх українських банків відсутня окрема примітка до фінансової звітності, а ін-

формацію про НМА розкривають у складі необоротних активів загалом. Щодо внутрішньо створених НМА, то лише одиниці банківських установ визнають їх на балансі, і зазвичай, – це внутрішньо створене програмне забезпечення. У фінансовій звітності деяких банків вказано, що на облік беруться придбані права на володіння, користування та розпорядження об'єктом НМА після відчуження їх від колишніх власників і визначення вартості. При цьому обліковою політикою не передбачено, що НМА може бути внутрішньогенерованим.

Аналіз фінансової звітності міжнародних банків, для яких характерні часті операції об'єднання бізнесу, показав, що роль НМА після проведення цих операцій значно зростає. Це пов'язано зі специфікою визнання НМА в результаті об'єднання бізнесу, що призводить до того, що на балансах фінансових установ ідентифікуються окремо від гудвілу такі НМА, як клієнтська база, торгова марка або бренд, нематеріальні активи, пов'язані з базовими депозитами та ін. Саме ці активи становлять основну частину нематеріальних активів фінансово-кредитної установи.

На рис. 1 наведено склад і спосіб одержання нематеріальних активів у банківських установах.

Така класифікація дозволяє зробити поділ НМА на внутрішньо генеровані, придбані та придбані внаслідок об'єднання бізнесу. Роз-

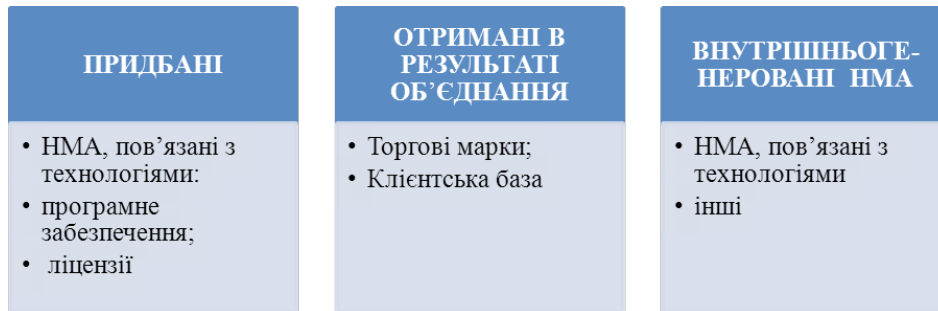

Рис. 1. Характеристика НМА за способом отримання

межування активів на ці групи є особливо важливим, у зв'язку із відмінностями у процедурі оцінки НМА. Для банків, які активно займаються операціями зі злиття і поглинання, придбані в результаті об'єднання НМА, становлять особливу групу активу, яка потребує дещо іншого підходу до ідентифікації та оцінки. Отже, запропонована класифікація є зручною для подальшої оцінки та висвітлення інформації про активи у фінансовій звітності.

Варто зауважити, що міжнародні та вітчизняні стандарти бухгалтерського обліку визначають різні критерії для визнання НМА, залежно від способу одержання активу. Враховуючи специфіку банківської діяльності варто розглянути процедуру визнання внутрішньо створених і одержаних унаслідок об'єднання бізнесу НМА. Алгоритм визнання нематеріального активу у фінансовій звітності представлений на рис. 2.

Рис. 2. Алгоритм визнання НМА

Слід зауважити, що у системі діючих стандартів фінансової звітності, які регулюють визнання нематеріальних активів, варто розділити поняття ідентифікація і визнання. У МСБО 38 вказано, що ідентифікований НМА може бути відокремлений від гудвілу або пов'язаний із відповідним контрактом, активом або зобов'язанням, і тому може бути переданий, проданий, зданий в оренду. Умова ідентифікації розмежовує термін «гудвіл» і «нематеріальні активи» за умови, якщо в разі об'єднання неможливо визнати активи, які в майбутньому найімовірніше принесуть економічні вигоди. У такому разі їх зараховують до гудвілу. До таких активів, що приносять економічні вигоди лише конкретному банку і

не можуть бути відділеними, можна зарахувати репутацію (рейтинги) банку, кваліфікацію персоналу, вигідне географічне положення, високі кредитні рейтинги.

Через те, що у банківському секторі об'єднання бізнесу у вигляді операцій зі злиття і поглинання (merger and acquisition – M&A) зустрічаються доволі часто, проблема ідентифікації та оцінки внутрішньо створених НМА набуває особливої актуальності. Практично кожен банк має нематеріальні ресурси, які можуть бути визнаними активами лише в разі об'єднання бізнесу. Спрощені умови визнання для цих активів пов'язані з тим, що внаслідок об'єднання собівартість активу становить його справедлива вартість, тобто її можна до-

стовірно визначити, а також існує ймовірність надходження майбутніх економічних вигод. З огляду на це, внаслідок об'єднання бізнесу на балансі організації з'являються НМА, які до об'єднання можна було ідентифікувати, але неможливо було визнати у фінансовій звітності.

Вимога визнавати НМА, які до цього не були визнаними, спричинена тим, що об'єкт придбання у процесі діяльності зазнає витрат, що пов'язані зі створенням цих активів, – зокрема із напрацюванням ділової репутації, налагодженням зв'язків із клієнтами, завоюванням їх лояльності, навчанням персоналу та ін. Під час придбання банк-покупець платить не лише за ті активи, які відображаються на балансі підприємства, але повинен визнати й ті активи, які надають покупцю ряд переваг і часто стають основним мотивом придбання, незалежно від того, чи визнавалися вони до моменту об'єднання.

Комітет фінансової звітності Великобританії (Financial Reporting Council – (FRC) дослідив 20 випадків об'єднання організацій різних галузей у 2008 р. [3]. У ході цього дослідження вивчалася якість інформації, яку було розкрито у річних звітах, у відношенні до відокремлених нематеріальних активів і гудвілу підприємств, що виникав після операції придбання. Основна увага дослідників приділялася зв'язку між стратегічною метою придбання підприємства та нематеріальним активам, які підприємство-покупець отримувало внаслідок цієї операції [3].

Дослідження показало, що практично всі досліджувані компанії у річних звітах обґрунтували доцільність придбання, а також переваги, які підприємство отримувало після операції придбання. Однак підприємства відчували труднощі із визнанням НМА, зокрема 18 підприємств визнали НМА, які до цього не було визнано на балансі придбаного підприємства, при цьому 8 із них визнало лише 1 такий актив [3]. Найбільші проблеми, на думку дослідників, виникли у визнанні НМА, які пов'язані з відносинами з клієнтами. Найчастіше підприємства визнавали одним активом, для прикладу клієнтську базу та відносини з клієнтами, які приносять підприємству різні переваги через період часу. Крім цього, часто підпри-

ємства не розрізняють такі НМА як імідж на ринку та клієнтську базу.

Узагальнюючи результати, дослідники дійшли висновку, що інформація, подана у балансових звітах більшості підприємств, які були досліджені, не відповідає реальності. Обліковці цих підприємств не оцінювали ці активи окремо, оскільки вважали, що, незважаючи на дотримання вимоги ідентифікації, вартість цих активів не можливо достовірно визначити [3]. Отже, однією із причин такої проблеми є відсутність чітких правил визнання і оцінки НМА, які виникають унаслідок об'єднання бізнесу, тому цю проблему слід більш глибоко вивчити.

Нематеріальні активи у сучасному суспільстві відіграють важливу роль у створенні вартості суб'єкта підприємництва як на макро-, так і на мікрорівні. У банківському секторі роль нематеріальних активів підтверджується значним розривом між ринковою і балансовою вартостями, що відображається у вартості гудвілу, визнаного під час об'єднання банків. Аналіз операцій з об'єднання вітчизняних банків з іноземними, які відбулися за останні роки, показав, що значну частину ціни придбання банку становить гудвіл. Іншими словами, банк-покупець переплачує за нематеріальні переваги, які він одержує внаслідок об'єднання. Критерії визнання відповідно до міжнародних і національних стандартів фінансової звітності побудовані так, що внаслідок об'єднання банків на балансі фінансових установ з'являються раніше не ідентифіковані НМА. Визнання НМА у ході об'єднання банків зменшує суму визнаного гудвілу, а також позитивно впливає на формування позитивного іміджу фінансової установи. Крім цього, визнання та ідентифікація НМА зберігає вартість дочірнього банку, оскільки вартість цих активів, на відміну від гудвілу, не зменшується під впливом різноманітних зовнішніх чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- <http://www.minfin.gov.ua/file/link/32038/file/IAS%2038.pdf>. – Назва з екрана.
2. Нематеріальні активи [Електронний ресурс]: Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8, затв. Наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р., № 242. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>. – Назва з екрана.
 3. Річний звіт UnicreditBank Group за 2011 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unicreditgroup.eu/en/investors/financial-reports>. – Назва з екрана.
 4. Консолідована фінансова звітність Piraeus Bank Group – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.piraeusbank.gr>. – Назва з екрана.
 5. Об'єднання бізнесу [Електронний ресурс]: Міжнародний стандарт фінансової звітності 3. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/file/link/320316/file/IFRS%2003.pdf>. – Назва з екрана.
 6. Рилєєв С. В. Нематеріальні активи: окремі нормативно-правові аспекти обліку [Електронний ресурс] / С. В. Рилєєв, А. Л. Романчук // Науковий вісник [Буковинського державного фінансово-економічного університету]. Економічні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 368–374. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvbdfa_2013_1_40.pdf. – Назва з екрана.
 7. Седин А. И. Некоторые практические аспекты слияний и поглощений банков [Електронний ресурс] / А. И. Седин. – Режим доступу: <http://www.cfin.ru/investor/mabanks-2.shtml>. – Назва з екрана.
 8. Шелест В. С. Проблеми класифікації нематеріальних активів як об'єктів бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] / В. С. Шелест // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 3. – С. 102–107. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gev_2013_3_18.pdf. – Назва з екрана.
 9. Річний звіт Credit Agricole Group за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-agricole.com/en/Investor-and-shareholder/Financial-reporting/Credit-Agricole-Group-Financial-statements>. – Назва з екрана.
 10. The customer takes control Global Consumer Banking Survey [Електронний ресурс] / Ernst & Young. – 2012. – 59 p. – Режим доступу: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Global_Consumer_Banking_Survey_2012_The_customer_takes_control/\\$FILE/Global_Consumer_Banking_Survey_2012.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Global_Consumer_Banking_Survey_2012_The_customer_takes_control/$FILE/Global_Consumer_Banking_Survey_2012.pdf). – Назва з екрана.

П. А. Куцик, кандидат экономических наук (Львовская коммерческая академия). **Особенности идентификации нематериальных активов в банковском секторе.**

Аннотация. Освещены проблемы идентификации и достоверной оценки нематериальных активов банка, определено их значение в контексте формирования рыночной стоимости как банковских активов, так и банка в целом. Выделены характеристики и объекты нематериальных активов в банковском секторе при условии объединения банков. Приведенная классификация позволяет произвести разделение нематериальных активов на внутреннегенерированные, приобретенные и полученные в результате объединения. Разграничение активов на эти группы особенно важно в связи с различиями в процедуре оценки нематериальных активов. Для банков, которые активно занимаются операциями по слиянию и поглощению, приобретенные в результате объединения нематериальных активов, составляют особую группу активов, требует несколько иного подходов к идентификации и оценки. Предложенная классификация является удобной для дальнейшей идентификации. Дано определение нематериальных активов в соответствии со стандартами финансовой отчетности, налогового кодекса и международных стандартов оценки с целью обоснования проблемы идентификации и соответствующего отражения нематериальных активов в финансовой отчетности банка. Учитывая специфику банковской деятельности, предложен алгоритм признания созданных внутри и полученных в результате объединения бизнеса нематериальных активов.

Ключевые слова: нематериальные активы, идентификация нематериальных активов, гудвил, банковский сектор.

P. A. Kutsik, Cand. Econ. Sci. (Lviv Academy of Commerce). Features identification of intangible assets in the banking sector.

Summary. The article covers a problems of identification and reliable valuation of intangible assets of the bank, determined their meaning in context of the market value of a bank's assets and the bank as in general meanings. Selected characteristics and objects the intangible assets of the banking sector on conditions of banks association. Classification presented in article allows to make division of the intangible assets on: inwardly generated, acquired assets and assets received as a result of a business associations. Differentiation of assets for these groups is particularly important because of the differences in the process of valuation of intangible assets. For the banks that actively dealing with operations of mergers and acquisitions, intangible assets purchased after the merger represent special group of assets that requires a different approach to the identification and evaluation. The proposed classification is convenient for the further identification. The article also presented definition of intangible assets in accordance with IFRS (Financial Reporting Standards), the Tax Code and international standards for the assessment in order to justify problems identification and reflection of intangible assets in the financial statements of the bank. Considering specifics of banking activities proposed algorithm for recognition internally created intangible assets and received as a result of a business associations.

Keywords: intangible assets, identification of intangible assets, goodwill banking sector.